

A MAGYARORSZÁGOT ÉRINTŐ NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS

JUHÁSZ JUDIT

A szabadság szó arra szolgál, hogy feszültséget fejezen ki, talán a legfontosabbat. Mennénk mindig el, s ha nincs neve annak hogy hová is, ha meghatározhatatlan, s ha úgy látjuk nincs határa semmi, akkor azt úgy nevezzük: szabadság. (Elias Canetti)

I. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Migráció a középkori Magyar Királyságban

A nemzetközi vándorlási mozgások végigkísérik Magyarország államalapítás óta eltelt történelmét.

Az Európába való integrálódás a honfoglalást követően a pogány magyarok letörését, letelepítését feltételezte, s ehhez külföldi papok és fegyveresek segítségét vették igénybe. Első királyunk uralkodása idején a bevándorlást, betelepítést már elsősorban gazdasági szempontok motiválták. Megérkeztek az első tollforgatók, külföldi kereskedők, kézművesek, mezőgazdasági telepések.

A bevándorlás akkori jelentőségét jelzi, hogy I. István fiához intézett intelmeiben kiemelten kezeli a kérdést:

"Amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli ... Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked fiam, hogy a jövevényeket gyamolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben lakjanak, mintsem másutt."

Annak, hogy — mint a krónika írja — Magyarországra "özönlöttek a vendégek" történeti elemzések három fő okot tulajdonítanak. Ezek: a jó föld, azaz termelési adottságok, a gazdasági érvényesülés lehetősége ("Egy lengyel, cseh, német vagy "olasz" paraszt csak Magyarországon remélhette, hogy belátható időn belül lovagol, mint otthon a nemesek, és kocsiával rendelkezik, mint a nagygazdák ..." (Győrffy, 1983)) és a stabilitás: a szilárd jogbiztonság, egységes jogrend. Kétségtelen ugyan, hogy a legújabbkori nemzetközi

vándorlási folyamatok az eltérő történelmi, társadalmi háttér, a nemzetállamok létezése stb. miatt nehezen hasonlíthatók össze a középkorival, a vándorlás motivációiban mégis szembeszökő a hasonlóság.

A középkor magyar vándormozgalmaiból nem hiányzott az *elvándorlás* sem, bár indítékai többnyire eltértek a bevándorlásétól, s az érintett társadalmi csoportok köre szűkebb, összetétele más volt. Jellemző példaként említhetjük, hogy a céhlegények mesterségbeli tudásuk elmélyítésére nyugat-európai vándorutat tettek, vagy hogy fiatalok külföldi egyetemeken tanultak tovább. (Itáliában, Angliában, Lengyel- és Németföldön. A XV. században a bécsi egyetemisták többsége budai patríciuscsaládokból került ki (Zolnay, 1983).)

Kelet-európai történelmi sajátosságok a migrációban, a nemzetállamok kialakulása

A XVI. századtól a mai közép- és kelet-európai nemzetállamok és egyes nyugat-európai területek az egységes *Habsburg Birodalom* részei voltak, s így a belső vándorlási folyamatokba belefért németek vagy akár vallonok Magyarországra telepítése, vándorlása. A birodalmon belül a mozgás természetes volt; a Lombardiától Galíciáig terjedő terület közigazgatási, politikai értelemben lényegében egy térséget alkotott.

A birodalmon belül *tudatos telepítések* is folytak. Magyarország déli vidékeire *Mária Terézia* pl. jelentős számban telepített a XVIII. század első felében németeket. Ez, de még a vallonok idetelepítése is belső — birodalmon belüli — vándorlás volt.

Természetes volt a vándorlás az *Osztrák-Magyar Monarchia* országai között is. (A tisztviselői réteg egy részénél különösen.) A Monarchia rövidebb ideig állt fenn ugyan, mint a Habsburg Birodalom, de nem kevésbé *intenzív* — a Monarchia országai, területei közötti — *belső migráció jellemezte*. A századfordulón Ausztriában 270 ezer magyar, Magyarországon több mint 200 ezer osztrák élt. Különösen nagy volt a két főváros közti mozgás, de pl. érkeztek Magyarországra zsidók Galíciából, az erdélyi székelyek közül pedig sokan Romániában kerestek munkát. A közlekedés fejlődése, a gazdasági élet átalakulása következtében a korábbi évek, évszázadok végleges áttelepüléseivel szemben a migráció jelentős része *ideiglenessé* vált. Ekkor már a *vándorlás irányának kelet-nyugati jellege* is megfigyelhető. (Csak részben magyarázza ezt Bécs elsődleges központ jellege. Nem csak magyarok éltek többen Ausztriában mint fordítva, de az osztrákok közül is többen vándoroltak a Német Birodalomba, mint viszont.)

A közép-kelet-európai térségben ma végbemenő határokat átszelő vándormozgások értelmezésénél figyelembe kell venni azt is, hogy a *nemzetalakulás módja e térségben a Nyugatitól eltérő volt*.

"A nemzetalakulás eltérő módja okozta, hogy Közép- és Kelet-Európában a nemzetek egymás közti határai bizonytalanná váltak. Míg Nyugat- és Észak-Európában a történelmi status quo megtartotta a maga nemzetelhatároló

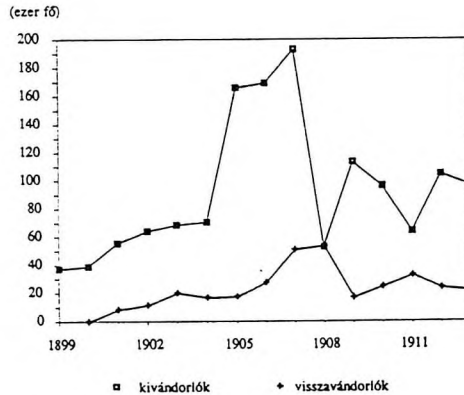
jelentőségét, addig Közép- és Kelet-Európában a nemzetek egymás közti határai vagy teljesen elsüllyedtek a történelem viszontagságai között (a Balkánon), vagy az összetartó erejük gyengült meg (Lengyel-, Magyar- és Csehország esetében), s helyettük az esetek túlnyomó többségében a nyelvi határ vált a nemzetek elhatárolójává" (Bibó, 1986). A nyelvi határokra való áttérés azonban nem, vagy ellentmondásosan valósulhatott csak meg. (Vegyes nyelvű területeken ez szinte megoldhatatlan is.) Ez az ellentmondásos fejlődés máig ható konfliktusforrást jelent, ami — erőszakos vagy önkéntes — vándorlásokban, rosszabb esetben háborúkban is kifejeződött.

Ez a vázlatos visszpillantás arra figyelmeztet, hogy a legutóbbi idők kelet-európai vándorlási folyamatait elemezve nem szabad megfeledkeznünk Közép-Kelet-Európa politikai térképének alakulásáról, a Monarchia felbomlásáról, területi változásokról, politikai, földrajzi határok módosulásairól.

Általános vándorlási helyzetkép az utolsó 100 évben

Magyarország legújabbkori történelmében — egészen a legutóbbi évekig — a határokat átszelő mozgások közül a kivándorlás, azon belül három nagy kivándorlási hullám volt jellemző.

A gyakran "sorscsapásként", "keserű magyar tradícióként" emlegetett tömeges modern népvándorlás Magyarországról a múlt század utolsó negyedében indult meg. 20 év alatt 300 ezer ember vándorolt ki Amerikába, az első világháborút megelőző 15 évben pedig a kivándorlók száma elérte a másfél milliót.

Forrás: Történelmi Statisztikai idősorok KSH, 1992.

I. Ki- és visszavándorlás a Magyar Birodalomból (1899—1913) Emigration and remigration from and back to the Hungarian Empire (1899—1913)

Gazdasági indítékok; a kibontakozó agrárválság s az amerikai meggazdagodás reménye késztetett tömegeket távozásra. Az elvándorlók háromnegyede *vidéki*, nagy részük *agrárproletár*, körülbelül 20%-uk pedig önálló termelő kisbirtokos volt (*Puskás*, 1986). Az iparból inkább a szakképzetlenek vándoroltak ki, értelmiségiek pedig igen kevesen távoztak. A különböző *nemzetiségekhez tartozók* számarányukhoz képest lényegesen többen hagyták el az országot, mint a magyarok. (Az 1880 és 1914 között Magyarországról az USA-ba érkezetteknek egyharmada volt magyar anyanyelvű.)

A kivándorlók többsége eredetileg átmeneti céllal távozott, önálló birtokra, vállalkozásra valót akart összegyűjteni. Közel negyedük vissza is tért. Jellemző volt, hogy egy-egy térségből, faluból *együtt* (illetve egymást követve) *távoztak* s tértek vissza az emberek.

A világháború kitörése radikálisan véget vetett ezeknek a vándormozgásoknak, *a háborút lezáró trianoni béke pedig speciális tartalmat adott a migráció és a nemzeti kisebbségek kérdéskörének. Hatása meghatározó a térséget érintő mai vándormozgásokban*, s erősen átszövi a mindennapi politikát. A határokon kívül élő magyar kisebbségek problematikája jelenleg is a politikai érdeklődés előterében, egyes pártok politikájának központjában áll, a vándorlási politika alakításának pedig egyik fő kérdése.

A trianoni békében megrajzolt új határokkal Magyarország területe a korábbiak 29%-ára, lakosainak száma 36%-ára zsugorodott. A magyar etnikumú lakosság határokon kívül rekedése új — jelentős mértékben erőszakos — migrációs mozgásokkal járt: 1919 és 1923 között a Romániához csatolt Erdélyből 200 ezer magyar nemzetiségű kitelepített és menekült érkezett Magyarországra.

A kivándorlás az I. világháborút követően igen korlátozott mértékű volt. Az 1919-es eseményeket követően néhány ezren politikai okokból hagyták el az országot. Az USA-ban 1924-ig 25 ezer kivándorlót fogadtak. A világgazdasági válság újabb lökést adott a kivándorlásnak, az Egyesült Államokba azonban 1924-től már nem engedték be az érkezőket. Később néhány más országban is szigorú feltételeket vezettek be, kvótákat állapítottak meg. Ez korlátozta a kivándorlást, s változtatott annak irányán is: az USA helyett előbb Kanada, majd Dél-Amerika lett a cél. 1925 és 1941 között 51 ezer ember hagyta el az országot s 14 ezren tértek haza.

A kivándorlók száma nem volt ugyan túl magas, nagyobb jelentőséget kölcsönöz viszont az időszak emigrációjának az, hogy megváltozott az országot elhagyók *társadalmi összetétele*. Lényegesen nőtt a magasan képzettek aránya, a kivándorlók több mint egyötöde *értelmiségi* (jelentős részük zsidó) volt.

Kivándorlók és hazatérők¹ 1925—1941
Emigrants and repatriates 1925—1941

Év	Kivándorlók			Be-, illetve visszavándorlók		
	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
1925	3 519	309
1926	5 856	400
1927	5 586	555
1928	3 939	1 565	6 651	767
1929	5 952	3 709	9 937	624
1930	3 623	2 626	6 556	813
1931	644	812	1 583	1 212
1932	328	471	799	2 215
1933	320	527	847	1 422
1934	353	556	909	1 687
1935	481	629	1 110	1 439
1936	442	638	1 080	990
1937	632	901	1 533	485
1938	675	935	1 610	233
1939	1 013	1 122	2 135	105	73	178
1940	592	569	1 161	79	73	152
1941	184	181	365	26	45	71
1925—1941	19 178	15 241	51 237	210	191	13 552

¹Történeti statisztikai idősorok, 1867—1992. I. KSH, Budapest, 1992.

A trianoni békében megállapított új határok a belső vándorlás irányaiban is változásokat hoztak. Ennek fő oka, hogy a regionális funkciókat ellátó nagyvárosok jelentős része a magyar állam határain kívülre került. Ezek helyett a központi térségek, elsősorban Budapest felé irányultak a mozgások, ma is kárhoztatott túlzott növekedést indítva el.

1945—1949

A második világháború, az azt követő békék a ki- és betelepítések *újabb migrációs hullámot* eredményeztek, s módosítottak Kelet-Közép-Európa etnikai térképén. (A statisztikai adatok szerint a kelet-európai etnikai kisebbségek aránya radikálisan, az 1930-as 26%-ról 1960-ra 7%-ra esett vissza (Kovácsi, 1991). Az utóbbi szám feltehetően alábecsüli a tényleges arányt, de a csökkenés kétségtelen.) Magyarországról 186 000 *német nemzetiségűt telepítettek ki*, s további 20 000 önként hagyta el az országot. 73 ezer *szlovák* távozott kényszerűen a "népességcsere" keretében, *Csehszlováki-*

ából ugyanakkor 68 000 magyar etnikumút telepítettek ki Magyarországra, s 45 ezren érkeztek önként. 125 ezer ember települt át Erdélyből, 45 500 Jugoszláviából (a Vajdaságból) s 25 000 a Szovjetunióból.

Mindezek mellett a háború befejezését követő három évben a *Magyarországról menekültek* száma feltehetőleg meghaladta a 100 ezret. (A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet 62 000 magyart regisztrált.)

Néhány éven belül a *politikai motivációjú* kivándorlásnak több hulláma is kialakult: először a II. világháborúban kompromittálódott elemek (pl. nyilasok), a korábbi uralkodó osztály tagjai hagyták el az országot, majd a közelgő kommunista uralom, a szovjet csapatok elől távoztak sokan. Ez utóbbiak társadalmi összetétele már sokkal heterogénabb. Kivándorolt a túlélő zsidók jelentős része is.

A *kommunista hatalomátvételt* követően a *határokat hermetikusan lezárták*. A migrációt államhatalmi eszközökkel határárral, szögesdróttal, aknazárral akadályozták. Az ország illegális elhagyása, a kintmaradás bűncselekménynek minősült. A *kivándorlást* csak *kivételes* esetekben engedélyezték.

Az újabb nagy exodus, 1956

Az országot lezáró hermetikus búra 1956-ban rövid időre megrepedt. Alig 3 hónap alatt közel 200 ezer ember hagyta el az országot. Több mint felerészük Budapestről távozott (a főváros lakosságának több mint 4%-a), további 30%-uk a Dunántúlról, az ország fejlettebb nyugati feléről. Volt olyan határszéli város, amelyik lakosságának 12%-át veszítette el így. A távozók társadalmi demográfiai összetétele az abszolút számokhoz képest nagyobb veszteségre utal: a *menekülők egynegyede értelmiségi* volt, s a fizikai dolgozók közül is az átlagosnál magasabb szakképzettségűek adták a döntő többséget. A mérnökök 10%-a, közülük a 30—39 évesek 25%-a, az orvosok öt százaléka, az egyetemisták 10%-a hagyta el az országot. A *menekültek csaknem kilenc-tizede 40 évesnél fiatalabb volt* (KSH, 1957).

A forradalomtól a rendszerváltozásig

1957-ben ismét lezárultak a határok. A *kivándorlás minimálisra szűkölt*, s ennek mértékéről sem igen kerültek nyilvánosságra adatok. A kivándorlás ténye a *politikai rendszerrel való szembenállásra* utalt (még akkor is, ha gazdasági, egzisztenciális okok álltak mögötte), s az erre vonatkozó adatokat titkosan kezelték. A csak mostanában nyilvánosságra hozott adatok szerint 1963 és 1979 között 20 ezer magyar települt külföldre legálisan, s mintegy 50 ezren "disszidáltak". A 80-as években a belügyminisztérium adatai szerint évente 4—6 ezer, egyes szakértők szerint évi 10 ezer fő hagyta el az országot.

A kivándorlók száma a 80-as években sem nőtt dramatikusan, annak ellenére, hogy liberálisabb kiutazási, útlevél szabályok léptek érvénybe. Igaz, ekkor már nem várták tárt karokkal Nyugaton a letelepedni szándékozókát, s még mindig számolni kellett azzal, hogy végleges döntést kell hozni: a kiutazás gyakorlatilag minden magyar állampolgár számára lehetővé vált ugyan, a kintmaradás azonban továbbra is törvénybe ütközött, s ha egy disszidens mégis hazatért, komoly következményekkel — még a 80-as évek második felében is legalábbis útlevél bevonással — kellett számolnia.

A *bevándorlás* az államközi egyezmények keretei között folyt, család-egyesítések kapcsán valósulhatott meg — gyakran névházasságokkal —, néhány esetben politikai döntések következménye volt (pl. a görög vagy chilei menekültek esetében), s ez sem kapott túl nagy nyilvánosságot. (1949 után 3171 görög, 1973 kb. 1200 chilei menekült érkezett az országba².)

A szigorúan őrzött határok, a meglevő vízumkötelezettségek, a "tolonc"-egyezmények (a szocialista országok között egymás állampolgárainak visszaadásáról kötött egyezmények), s a környező országok kiutazási korlátozásai miatt Magyarország nemcsak a *migránsokat befogadó, de még tranzitorszájként sem igen jött szóba*.

A korszak migrációs mozgásait statisztikai adatokkal illusztrálni meglehetősen nehéz. A határátlépéseket pontosan regisztrálták ugyan, ez azonban nem statisztikai, hanem rendőrségi "állambiztonsági" célokat szolgált. Az ország elhagyását — nem is alaptalanul — úgy tekintették, mint ami rossz fényt vethet a rendszerre (a kivándorlók "lábbal szavaznak") így erről nem sok szó esett. Az országot illegálisan elhagyók számáról csak mostanában hoztak nyilvánosságra adatokat. Az utolsó három évtized végleges vándorlásait — a kivándorló útlevéllel és illegálisan távozók, valamint a bevándorló külföldi állampolgárok és a visszatelepülők számát — a következő táblázat mutatja.

Alig rendelkezünk információkkal a *külföldön foglalkoztatottak* számáról. Államközi egyezmények és külkereskedelmi szerződések keretében foglalkoztattak magyarokat a volt KGST országokban (főként az NDK-ban és a Szovjetunióban), s tanultak ezekben az országokban magyar diákok is. Az ország nyitott gazdasága szükségessé tette külkereskedők és egyéb szakemberek nyugati jelenlétét is.

A hetvenes évek végétől a kutató-értelmiség számára lehetővé vált, hogy részt vegyenek a nemzetközi tudományos életben, esetenként rövidebb-hosszabb ideig külföldön tartózkodjanak. "A kutatóemigráció különböző "puha" fajtái (tartós ösztöndíjak stb.), .. valószínűsíthető realitássá válnak. A migráció mint lehetőség, mint elvi megoldási mód ... már legalább a 80-as évek elejétől szervesen beépülni látszik a kutatói életút elképzelések közé" (*Tamás P*, 1993). 1979 és 1989 között Magyarországról tudományos munkavégzésre vagy ösztöndíjjal 13 388 fő utazott nyugati országokba. (Az

²Ifjúsági Szemle, 1983/4. (Franka).

évtized második felében évente kb. 3000, míg korábban 3–600 fő (MTA, 1990.)

A be- és kivándorlók száma (1963–1989)³
Number of immigrants and emigrants (1963–1989)

Év	Kivándorlók			Bevándorlók		
	legális	illegális	együtt	hazatérők	bevándorlók	együtt
1963	2 344	687	3 031	—	1 130	1 130
1964	2 663	2 392	5 055	—	1 256	1 256
1965	1 848	3 393	5 241	—	792	792
1966	1 865	2 188	4 053	—	674	674
1967	2 116	1 617	3 733	—	617	617
1968	1 928	2 236	4 164	—	644	644
1969	1 954	3 068	5 022	—	583	583
1970	2 369	3 718	6 087	—	767	767
1971	2 020	3 517	5 537	—	839	839
1972	2 240	3 364	5 604	—	979	979
1973	2 335	2 891	5 226	605	1 588	2 193
1974	2 312	2 176	4 488	589	1 508	2 097
1975	2 456	1 541	3 997	827	1 572	2 399
1976	2 259	1 660	3 919	800	1 687	2 487
1977	2 229	1 858	4 087	629	2 001	2 630
1978	1 987	1 805	3 792	735	1 994	2 729
1979	1 788	2 614	4 402	773	1 958	2 731
1980	1 898	4 657	6 555	680	1 912	2 592
1981	1 839	4 108	5 947	746	1 487	2 233
1982	1 637	2 676	4 313	865	1 326	2 191
1983	1 490	2 239	3 729	987	1 880	2 867
1984	1 349	2 136	3 485	1 029	318	1 347
1985	1 303	2 584	3 887	945	112	1 057
1986	1 282	3 295	4 577	907	147	1 054
1987	1 476	4 923	6 399	916	1 239	2 155
1988	1 358	3 506	4 864	515	5 744	6 259
1989	1 299	—	1 299	901	10 180	11 081

³Forrás: BM ORFK adatközlése.

II. A LEGÚJABB TENDENCIÁK

A kelet-európai radikális politikai, társadalmi változásokat követően az utóbbi néhány évben a Magyarországot érintő *népességmozgások mérete és jellege megváltozott.*

A környező országok kiutazási korlátozásainak feloldása, az ezekben fennálló gazdasági, politikai, társadalmi helyzet és az etnikai konfliktusok nagymérvű kivándorláshoz vezettek. Magyarországon ez teljesen új helyzetet eredményezett: az ország a nyugatra készülő tranzitállomása s — részben a nyugat-európai országok korlátozó intézkedései miatt — a *bevándorlók célországává vált*.

Bevándorlás

Politika, közvélemény

Miközben az elvándorlás (feltételezhetően főként a magasabb szakképzettségűek körében) folytatódik, az elmúlt három-négy év során *a bevándorlás a magyar társadalom igen jelentős — és látványos — szociális, gazdasági, politikai problémájává vált*.

A szóhasználat — bevándorlók, itt élő külföldiek, menekültek, idegenek — a mindennapokban, a zsurnalisztikában sőt a politikai megnyilvánulásokban is keveredik, ami bizonytalanságot jelez, de a fogalmak jogi megfeleltetése is gondot okoz. A nemzetközi migráció problémaköre az elmúlt 2—3 év során a kisebbségi magyarok ügyére kihegyezve, rendészeti kérdésként, időnként a hazai munkanélküliséggel összefüggésben, vagy éppen egy szenzációs ügy kapcsán került terítékre a politikai nyilvánosság különböző szintjein és a közgondolkodásban.

A helyzet hirtelen megváltozása, a történelmi rutin hiánya is magyarázza azt, hogy a nemzetközi migrációval összefüggő társadalmi, gazdasági, demográfiai folyamatok kezelésére kiforrott *stratégiával, technikákkal* a magyar politikai intézményrendszer, a közigazgatás mind a mai napig nem rendelkezik.

Annak, hogy szembenézhessünk azzal a kihívással, amit korunk népvándorlása jelent, s megfelelő társadalmpolitikát alakíthassunk ki, feltétele a helyzet részletes ismerete, az ide érkező, itt tartózkodó külföldiek tényleges sokféleségüknek megfelelő figyelembe vétele. Ehhez azonban ma még nem állnak rendelkezésre a migrációs folyamatok méreteire, skálájára, strukturálódására, az abban részt vevők társadalmi, demográfiai összetételére, életmódjára vonatkozóan megfelelő ismeretek.

A mai történelmileg új helyzetben a bizonytalanság nem meglepő. Akkor, amikor éppen csak túljutottunk a demokratizálódás első lépésein, meglehetősen nehéz az emberi jogokat korlátozó intézkedéseket hozni. Ugyanakkor az intolerancia, a "mássággal," a kisebbségekkel szembeni vádoló magatartás a válsághelyzetek, romló életkörülmények jellegzetes, történelmileg ismert " mellékterméke", ami viszont a bezárkózásra, korlátozó intézkedésekre sarkallhat. Emellett az Európához csatlakozás szándéka is szolgálhat, a nyugat-európai országok jelenlegi politikáját szemlélve,

hivatkozási alapul a bezárkózásra. Ilyen vonatkozásban érthetőek azok a vélemények, melyek nem kívánják átvállalni a nyugat által elhárított terheket.

A bevándorlás, a külföldiek jelenléte vitathatatlanul szélsőséges érzelmeket is kivált. A határozottan előítéletes gondolkodás azonban csak szélsőséges politikai erőket jellemez, esetenként nyíltan "nemzetvédő" állásponttal.

Nem tagadható, hogy a mindennapi gondolkodás bizonytalan értékrendjében felerősödtek bizonyos előítéletek. Ennek jeleivel találkozhatunk a mindennapi életben, időnként agresszív megnyilvánulásokban, vagy falfeliratokon, de jelzik ezt kutatási eredmények is. A közvélemény-kutatási eredmények és a sajtó elemzése arra enged következtetni, hogy a lakosság *túlbecsüli a bevándorlás jelentőségét*, nemigen tesz különbséget az itt tartózkodó külföldiek egyes csoportjai között, a térség többi országához hasonlóan a térség többi országához hasonlóan a *tolerancia* meglehetősen *alacsony* és az egyes speciális csoportokkal szemben korábban megnyilvánult rokonszenv (például az erdélyi magyarok esetében) is erősen lecsökkent (*Sík, Závecz, 1992*). Az adott helyzetben, a nehéz gazdasági körülmények között talán könnyű az érzelmeket ebbe az irányba terelni. Mindenesetre veszélyes kísértés lehet ez egyes politikai erők számára.

Igen fontos lenne, hogy a vezető politikai erők tisztán lássák, hogy a passzív semlegesség elégtelen, hogy az adott nehéz helyzetben egyértelmű, határozott anti-diszkriminatív magatartásra van szükség még akkor is, ha a tolerancia hirdetése a közvélemény egyes rétegeiben népszerűtlen lehet.

Veszélyes illúzió lehet az a nem ritkán hangoztatott álláspont, mely szerint éppen a közvélemény megnyugtatása, a xenofób érzelmek csillapítása, intolerancia csökkentése érdekében szükséges a korlátozó intézkedések fokozása, a szigorítás. Ez a logika könnyen a feje tetejére állhat és bumeráng hatásként inkább az előítéletek további erősödését válthatja ki. (Hisz ha valakit nem engedünk ide, logikus, hogy azt feltételezzem ez azért van, mert ha itt lenne, az legalábbis nem lehet hasznos.) Nem igazolt az a vélemény sem, mely szerint az idegenek számának növekedése eredményezi az idegengyűlölet növekedését. A közelmúlt tapasztalata ennek inkább ellentmondani látszik: Míg 1990-től a bevándorlók, s az utóbbi két évben a menekültek száma is csökkent, a legújabb közvélemény-kutatási eredmények szerint az előítéletek, xenofóbia nőtt.

A korábbi évekhez képest a *bevándorlók száma* valóban *radikálisan nőtt*. Az itt élő külföldiek száma azonban ma sem olyan magas, ami indokolná a vészharangok félreverését. Szükségessé teszi viszont a *megfelelő jogi és intézményi háttér, politika* kialakítását.

Bevándorlás a számok tükrében

Ha a rendelkezésre álló adatok nem is teszik lehetővé minden bevándorló számbavételét, nagyjából jól tükrözik a tartós — és legális — bevándorlás folyamatait. A Belügyminisztérium nyilvántartása szerint 1993-ban 96 000 külföldi élt Magyarországon egy évnél hosszabb ideje. 80 000 olyan külföldi állampolgárt tartottak számon, aki 1988 és 1991 között lépett be az országba s egy évnél hosszabb ideig tartózkodott itt. A legtöbben, csaknem 30 ezren 1990-ben érkeztek. A számok ezt megelőzően folyamatos növekedést, az utolsó két évben csökkenést jeleznek. (Az egy éven túl Magyarországon tartózkodók állampolgárság szerinti összetételét a belépés ideje szerint a mellékelt 2. tábla szemlélteti.)

1993-ban tartózkodási engedéllyel 74 ezer külföldi élt az országban tartós jelleggel⁴. A nyolcvanas évek végétől a bevándorlók túlnyomó többsége magyar nemzetiségű volt (Romániából szinte kivétel nélkül magyarok érkeztek), ez lehet a magyarázata annak, hogy igen sokan kértek magyar állampolgárságot. Az 1990 és 93 között állampolgárságot kérők száma 30 ezer körül volt⁵.

A történeti sajátosságok hatásai

A történeti előzmények jelzik, hogy a közép-európai migrációt — annak bizonyos szegmenseit — nem lehet ugyanúgy kezelni mint sok más térségben. Egy sor olyan folyamat játszódik le itt, ami a belső és külső vándorlás határán van, s az etnikai indíttatás súlya nagyobb, a migráció jellege, kategóriái, motívumai összetettebbek, nehezen tisztázhatók. Jól jellemezheti ezt az alábbi önvallomás.

"Magyar anyanyelvű külföldinek mondtam magam egyszer; később született külföldinek. Kínos pedantériával részletezve ez azt jelenti, hogy külföldivé vált helyen született, közép-európai illetőségű, egyébiránt félig

⁴Ez a szám azokra vonatkozik, akik 1993-ban már legalább egy éve tartózkodási engedéllyel éltek Magyarországon, vagy egy éven túli tartózkodási engedéllyel rendelkeztek, illetve bevándorlási engedélyt kaptak. Az menekülteket, menedékeseket, akiknek ilyen jellegű engedélyük (menedékes igazolvány) van, nem tartalmazzák a számok.

⁵Az állampolgárságot kaptak számáról nincsenek pontos ismereteink. A Belügyminisztérium illetékes osztályáról kapott információ szerint az állampolgársági kérelmek száma 930 volt 1989-ben, 2000 1990-ben, 3500 1991-ben és 11 300 1992-ben. Figyelembe véve, hogy a kérelmek családokra vonatkoznak, a BM becslése szerint kb. negyvenötezen kértek magyar állampolgárságot. Más források szerint az állampolgársági és "visszahonosítási" kérelmek száma 1989-ben 2800, 1990-ben 9500, 1991-ben 13 400, 1992-ben 15 000 és 1993 első félévében 11 400 volt (Nagy B., 1993.).

német származású, Magyarországon élő, most éppen Franciaországban okító romániai emigráns vagyok. "

(Zirkuli Péter: Izgalmas ország)

Ha egy erdélyi magyar Magyarországra költözik, az nehezen hasonlítható ahhoz, mintha Amerikába, Franciaországba vagy akár Ausztriába távozna. Bár definíció szerint az országhatárt átlépő, tehát nemzetközi vándorlásról van szó (s jogi aktusát tekintve így is van), kulturálisan, társadalmi tartalmát figyelembe véve ez inkább a belföldi vándorláshoz áll közel. Jellemző azonban az is, hogy az áttelepült erdélyi magyarokat románnak mondják (ami nem kifejezetten pozitív érzelmeket takar). Ellentmondásnak tűnik ugyan, de ez a gyakorlatban igen jól megfér azzal, hogy — amíg ide nem jönnek — "elrabolt" magyaroknak tekintsek őket.

Egy kicsit túllépve azonban a nemzetközi jelleg hangsúlyozásán láthatjuk azt is, hogy a belföldi vándorlásnál is létezik ez a szemléletmód. Különösen kisebb, zártabb településeken jellemző az, hogy a betelepülőket — még évtizedek elteltével is — "gyűtmentnek" nevezik.

Problemátikus a *bevándoroltak számának mérése* is. Az ENSZ által ajánlott mutató, a külföldi születési helyűek száma Magyarországon és a térség több más országában nem feltétlenül a külföldről bevándoroltakat mutatja, sőt gyakran egyáltalán nem áll mögötte helyváltoztatás.

Magyarozatként elég idézni a közismert viccet, amiben Kohn bácsi elmeséli az életét: — A Monarchiában születtem, Magyarországon jártam iskolába, Csehszlovákiában aztán a Szovjetunióban éltem.

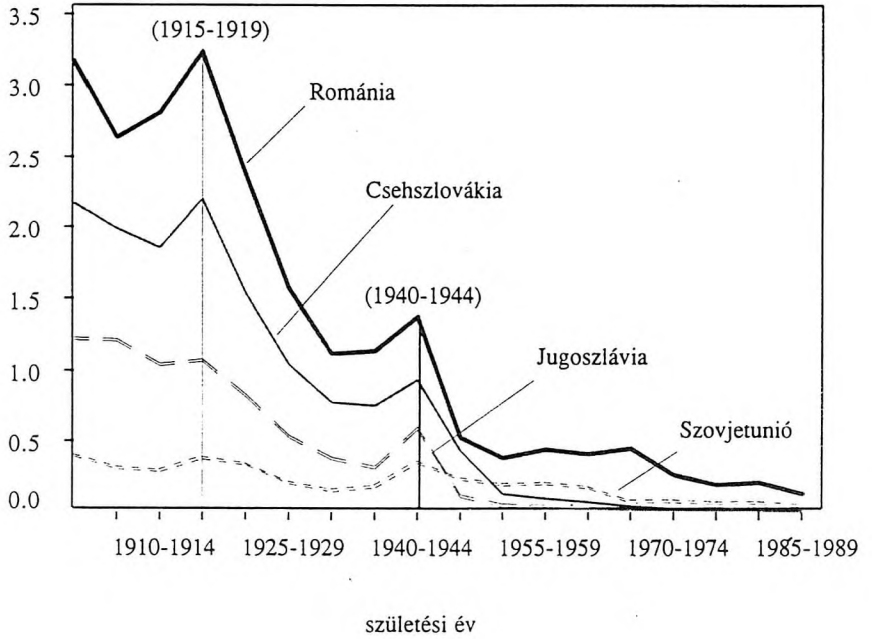
— Akkor maga nagy világcsavargó volt.

— Dehogyan. Ki se tettem a lábam Ungvárról.

A Magyarországon élő külföldi születési helyűek életkori megoszlását mutató következő ábra jól érzékelteti a fentieket.

A külföldön születettek között azok a generációk képviselnek nagyobb arányt (az összes hasonló korúhoz képest), akik még "országban belül" költözhettek, vagy akkor, amikor határrevíziókra került sor, illetve a "népességcserek" idején. Ezek az adatok tehát, amik sok helyütt a bevándorlás leginkább használatos jelzőszámai, itt egyáltalán nem tükrözik a határokat átszelő migrációt, hisz a tényleges mozgás még/már egy országon belül történt.

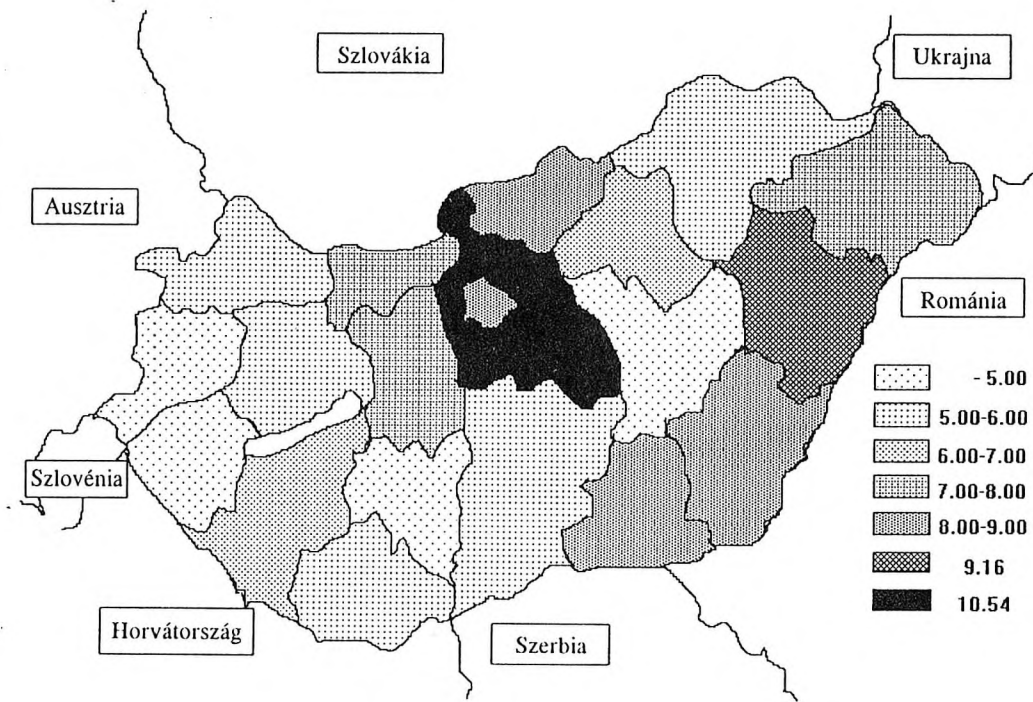
külföldön születettek 100 ezer lakosra

*II. A mai országterületen kívül születettek
100 000 megfelelő születési évjáratú lakosra
(1990. évi népszámlálás, kiválasztott országok szerint)
Persons born out of the present territory of the country
per 100 000 population of the corresponding birth-cohort
(according to the 1990 population census by selected countries)*

Hol élnek bevándorlók?

A bevándorlók többsége a fővárost és a környező településeket választja lakóhelyéül, de — különösen a végleg letelepedők közül — sokan költöznek a román határhoz közeli területekre. A véglegesen letelepedők (bevándoroltak) közül viszonylag többen költöznek a fejlettebb térségekbe, így az agglomerációból Budapestre és a keleti régiókból nyugat felé.

III. Az ország térségei, a külföldiek által lakott települések aránya szerint
 Regions of the country by the rate of settlements lived by foreigners

Kilépők

A belföldi vándorlások elemzésénél magától értetődő, hogy nemcsak az oda, de az elköltözéseket, s a mozgás állandó vagy ideiglenes jellegét is figyelembe vesszük. A nemzetközi migráció értékelésekor azonban gyakran kimarad a távozóik számbavétele. Igaz, hogy a redszerváltást követően a végleges áttelepülés szándékával érkeztek a legtöbben, s a többségben levő magyar nemzetiségűeknél ma is ez a várható magatartás⁶. A határok nyitottsága azonban az ideiglenes vándorlásoknak is nagyobb teret enged. A növekvő számban érkező vállalkozók, diákok, s különféle ideiglenes munkavállalók azonban rövidebb-hosszabb tartózkodás után távoznak az országból, s előfordul, hogy a letelepedést kérők is hazatérnek, vagy harmadik országba távoznak. 1990 és 1992 között az egy évnél tovább Magyarországon élő külföldi állampolgárok közül 11 600-an hagyták el az országot.

1985 és 1991 között a kilépők száma és belépőkhöz viszonyított aránya a következőképpen alakult: (állampolgárság szerint lásd a mellékelt 1. táblát)

Év	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Szám	2795	4430	4312	4020	4867	4670	3372
Százalék	37,4	53,3	57,4	24,7	28,3	15,6	18,3

Menekültek, menedékesek

Meglehetősen nehéz a menekültek és a bevándorlók, migránsok elkülönítése. A rendszerváltás idején, illetve azt közvetlenül megelőzően a térség országaiból érkezettek szinte automatikusan menekültnek számítottak, ha ezt kérték. Így inkább az információk, lehetőségek mint a tényleges helyzet alapján került valaki az egyik vagy a másik kategóriába. Az újonnan alakult Menekültügyi Hivatal pedig igyekezett a jelentkezőket regisztrálni. A helyzet lényegesen módosult a délszláv konfliktus kirobbanásával, amikor többségbe kerültek a háborús menekültek.

1988 és 1992 között a Menekültügyi Hivatal 118 ezer menedéket kérőt regisztrált. Számuk és származási ország szerinti összetételük a következő⁷.

⁶A népességnyilvántartásba letelepedési engedéllyel bekerült külföldiek száma.

⁷Az adatokat a Menekültügyi Hivatal jelentése alapján közöljük.

Év	Fő	Származási ország	
		Románia	Jugoszlávia és utódállamai
		az összes regisztrált %-ában	
1988	13 200	99	
1989	17 500	98	
1990	18 300	95	
1991	53 400	10	87
1992	16 200	5	93

Az első két évben csaknem kizárólag magyar nemzetiségűek érkeztek, többségük letelepedett, fele részük megkérte a magyar állampolgárságot. Az 1990-ben és 1991 első felében érkezettek zöme az országban maradt. Ekkorra a nemzetiségi összetétel már színesebb. 1991 elején a regisztráltak 65%-a volt magyar nemzetiségű. A Menekültügyi Hivatal jelentése szerint csak kétezren tértek vissza hazájukba, s hatezren távoztak harmadik országba.

1992-ben 16 200-an kértek menedéket. Tizenötezen a volt Jugoszláviából érkeztek (47%-uk boszniai muzulmán, 34% magyar, 12% szerb). A Menekültügyi Hivatalhoz segítségért folyamodóknak csak 5%-a volt román állampolgár, 1,5% a volt Szovjetunióból, 90 fő más országokból érkezett.

A háború elől menekülők közül sokan — más megoldást találva, vagy mert félnek a hatóságokkal kapcsolatba kerülni — nem jelentkeznek a Hivatalnál, mások viszont többször, vagy több helyen is megjelennek, sokan pedig csak rövidebb ideig tartózkodnak itt. A jelenleg az országban tartózkodó menekültek számát meglehetősen nehéz felmérni. Egyes becslések 100—150 ezer főt emlegettek, mások tízezernél is kevesebbet. Tény, hogy az 1993 első félévében végrehajtott igazolványcseréknél 7600-an kérték menedékes igazolványuk meghosszabbítását.

Kivándorlás

Kivándorlási politika, jogi szabályozás

A magyar kormány a politikai demokrácia alapintézményeit megteremtve megszüntetett minden a szabad mozgást korlátozó intézkedést. 1989 őszén — tehát már a szabad választásokat megelőzően — törvény született a kivándorlásról⁸, mely a nemzetközi joggyakorlatnak megfelelően adminisztratív úton nem korlátozza a magyar állampolgárok ki- és beutazását. Az ekkor

⁸1989. évi XXVIII. törvény a külföldre utazásról és az útlevélről (1989. október 19.).

végzett közvélemény-kutatások szerint⁹ a liberalizálás jelentősen változtatott ugyan a kivándorlás megítélésén (a törvény életbe lépését követően a kérdezettek 46%-a, míg fél évvel korábban 59%-a értett egyet azzal, hogy "az ember semmilyen körülmények között nem hagyja el hazáját"), nem számítottak viszont a kérdezettek arra, hogy ezután többen hagynák el az országot.

Az új útlevéltörvény tervezete alapján a kivándorlás (kitelepülés) további liberalizálása várható. (Az egyik javasolt változat szerint megszűnne ez a jogi kategória.)

Ugyanakkor a kormányzat nem is alakított ki a kivándorlásra vonatkozó markáns politikát, a kérdés tulajdonképpen terítékre sem került. Pedig egy amúgyis eléggé csökkenő népességű országban, ahol magas a halálozás és alacsony a születések száma, a kivándorlás hosszú távon komoly veszteséget jelenthet. Az elvándorlás jellegzetességeit, a résztvevők összetételét, magasabb képzettségét, a brain-drain lehetséges hatásait figyelembe véve ez még akkor is igaz lehet, ha a migránsok száma viszonylag alacsony.

De nemcsak a kormányzati magatartás meglehetősen passzív e téren, a közvéleményt se igazán foglalkoztatja ez a kérdés, legfeljebb egy értelmiségi szakmai közvélemény partikuláris problémájaként került felszínre¹⁰. Nem folyt komoly társadalomtudományi kutatás a kivándorlókról, a potenciális emigrációról.

A kérdéskört többnyire övező csend azonban nem azt jelenti, hogy ne lenne igény a kivándorlásra. Egy-egy feltűnő lehetőség ezeket hoz lázba — igaz, ez ritkán fordul elő. Ilyen volt például az az eset, amikor — jól megalapozottnak tűnő forrásból — felreppent az a hír, hogy Dél-Afrikába magyar vendégmunkásokat várnak. Másnapra sokezren álltak sorba a követség előtt hogy jelentkezésüket beadják.

A diszkrécióban szerepe lehet annak, hogy röstellik; a magyarokat nem várják feltétlenül tárt karokkal, a korlátozások alól mi sem vagyunk kivételek.

Az utóbbi évek kivándorlásairól nem rendelkezünk átfogó statisztikai adatokkal. Egészen a múlt év végéig (az új lakcím-nyilvántartási törvény életbelépéséig¹¹) nem volt szükséges az ország elhagyását bejelenteni, a külföldi munkavállalást nem kell itthon engedélyeztetni. A személyi jövedelemadó bevallásnál fel kellene ugyan tüntetni a külföldről származó jövedelmet akkor is, ha az adómentes, az adatok azonban — nem túl

⁹A Magyar Közvéleménykutató Intézetben 1989 első és második felbén 1000—1000 fős mintán végzett felmérések. Magyar Nemzet. 1990. január 10.

¹⁰A Magyar Tudományos Akadémia egy 1991-ben készült jelentésében foglalkozott a brain-drain jelenségével, potenciális hatásaival. (A tudományos kutatók tömeges kivándorlásának megelőzése.) Az MTA jelentése. Magyar Tudomány. 1991/6.

¹¹1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról.

meglepően — azt jelzik, hogy nagyon kevesen tartják magukat ehhez. Az új lakcímtörvény előírja ugyan, hogy a 3 hónapot meghaladó külföldi tartózkodást be kell jelenteni, de mivel az előírások be nem tartása gyakorlatilag semmilyen következménnyel nem jár, az itt kapható információk megbízhatósága is kérdéses. Egyelőre a társadalombiztosítási járulékfizetés alapján se igazodhatunk el jobban, mivel a külföldi foglalkoztatás bejelentéséhez — főként a fiatalabbaknál — nem fűződik különösebb érdek. Megbízhatóbbak a fogadó országokból kapott információk (lásd a mellékelt 3. táblát). Ezek az adatok a kivándorlást nyilván *lényegesen alábecsülik* — már csak azért is, mert nem minden országból kaptunk adatot (a kelet-európai országokból egyáltalán nem). Ezt figyelembe véve elmondható, hogy *1990-ben legalább 100 ezer magyar állampolgár tartózkodott legálisan külföldön*. Ez a szám önmagában is indokoltá tenné, hogy többet foglalkozzunk a kivándorlás jelenségével.

Az egyes években ki-, illetve belépők számának összevetése azt jelzi, hogy a kivándorlók száma meghaladja a bevándorlókéét. Igaz, ez az adat nehezen értelmezhető, mert nem tudjuk, hogy hányan tértek haza, hogy a vándorlások milyen része ideiglenes.

A kivándorlás jellege, típusai, motivációk

A meglevő adatok, mindennapi tapasztalatok s a már említett közvélemény-kutatások arra engednek következtetni, hogy akik elmennek, többnyire ideiglenesre, rövid távúra tervezik kintlétüket, nem letelepedési szándékkal indulnak útnak.

Kérdés, hogy akik visszajönnek, azért teszik ezt, mert nem találnak érvényesülési lehetőséget, illetve akik kint maradtak megtalálták-e a tényleges tudásuknak megfelelő posztokat, vagy alacsonyabb szintű munkát végeznek ugyan, de nem vállalják a hazatéréssel együttjáró rosszabb anyagi feltételeket. Különösen fontos lenne tudni erre a választ a kutatók, magasan képzett szakemberek esetén. Példákat mindkét esetre tudunk, de részletesebb információkkal nem rendelkezünk.

A vándorlási statisztikákból nem követhető ugyan, de egyértelműen megindult egy *új típusú* gazdasági indíttatású *kivándorlás* is. Ez a mozgás kapcsolódik a volt Szovjetunió országaiban és a kelet-európai térségben szerveződő *magyar vállalkozói tevékenységhez*, melynek első jelei (Oroszország, Közép-Ázsia területén) már jól érzékelhetők. A moszkvai repülőtéren egy-egy budapesti gép érkezésekor valóban látható ez az kint dolgozó réteg; kisvállalkozók, vegyes vállalatok menedzserei, gazdasági társaságok képviselői. A balkáni térségben még nincsenek meg a a tulajdonszerzés és a beruházások kellő jogfeltételei, de ott is megjelentek már magyar vállalkozók. Várhatóan — persze nem függetlenül attól, hogy az egész térség helyzete és belső viszonyai hogyan alakulnak — az ilyen típusú tevékenységnek növekszik a jelentősége. Ez Ukrajna vonatkozásában szinte bizonyos, s ha a délszláv

háború véget ér, akkor a Balkánon is. A nem túl gazdag és vékony magyar tőkés réteg számára igen hamar előnyösebb lesz mondjuk Romániában befektetni, mint Magyarországon. Ez pedig állandó jelenlétet is igényel, esetenként néhány ember 1—2 éves tartózkodását.

Az európai viszonyok nyitottabbá válásával a *politikai típusú motiváció úgyszólván megszűnt* vagy sporadikussá vált. Igaz ennek már a rendszerváltás előtti években sem volt nagyobb jelentősége.

Fontos új jelenség az *oktatási célú migráció*. A felső-közép és a felső réteg már tudatosan törekszik arra, hogy külföldön járassa esetenként már középiskolába, de elsősorban *egyetemre* a gyermekeit. (Előfordul az is, hogy könnyebb jó külföldi egyetemre bejutni, s még ösztöndíjat is szerezni, mint itthon.) Az egyetemre való bejutás, a kiugró karrier alapfeltétele ma már a megfelelő nyelvtudás, s ez is ösztönöz arra, hogy a gyerekeket akár más módon (O-paire girls stb.) 1—2 évre külföldre küldjék. Számos gazdasági vállalkozás foglalkozik fiatalok közvetítésével o-paire girl-nek, baby-sitternek, illetve nyelvtanfolyamokra, utaztatásuk, szállásolásuk intézésével. Ilyen jellegű hirdetésekkel naponta találkozhatunk az újságokban.

Ez az elsődlegesen oktatási célú vándorlás egyértelműen az utóbbi egy-két év fejleménye, s nyilván a felsőbb rétegeket érinti. A *gazdasági szempontok által motivált migráció természetesen ma is elsődleges*, de lehetősége a fogadó országok korlátozásai miatt nemigen bővül.

Míg a Magyarországra bevándorlásnál (Romániából, Ukrajnából) az ismeretségnek, személyes kapcsolatoknak nagy szerepük van, úgy tűnik, hogy az *emigráció* egyre inkább *nuklearizálódik* és *individualizálódik*, kevésbé épít rokoni kötelékekre. Ennek oka lehet a rokoni kapcsolatok megszűnése, lazulása — hisz a nagy kiáramlások óta hosszú idő telt el — de a meghatározóak inkább a lehetőségek. Ma a kapcsolatok közül inkább a *szakmai ismeretségek* jelentősége lehet nagyobb. Ezek pedig többnyire nem magyarokkal való kapcsolatok. Lényeges a *toborzók* megjelenése is. Tevékenységük korábban csak szórványos volt és jól körülhatárolt területre (szinte kizárólag az építőipari vállalkozásokra) terjedt ki, most ez a magasan képzett szakemberektől a prostituáltakig terjed, s eléggé meghatározó jelenség.

Államközi egyezmény keretében évente 13—1500 magyar dolgozik vállalkozási szerződéssel, 1—2 ezren pedig egyéni munkavállalóként Németországban. A kutató migráció jelenségéről már korábban szóltunk. A bűnözés nemzetközivé válásával ma már az sem egészen szórványos jelenség, hogy a jobb lehetőségek vonzásában ilyen céllal távoznak különböző országokba rövidebb-hosszabb távra magyarok (s nem csak hozzánk érkeznek bűnöző külföldiek).

Kik a (potenciális) kivándorlók?

Az utóbbi évek migrációs folyamatai *két hipotézis* megfogalmazását teszik lehetővé.

Az egyik — s Magyarország esetében ez a valószínűbb —, hogy a *kvalifikált, felső-közép osztálybeliek* kelnek útra. Ez térbelileg is elég jól meghatározza a kibocsátó térségeket: elsősorban a főváros és néhány vidéki nagyváros jöhet szóba.

A másik lehetséges réteget a hazai munkaerőpiaci helyzet határozza meg: *munkanélküliek, illetve munkanélküliség által fenyegetettek*. Az ország krízistérségeiből, a fejletlenebb keleti területekről, a "szocialista ipar" valaha volt — s mára becsukott — fellegvéraiból kerülnek ki.

Ki kell emelni az életkor szerepét. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a (potenciális) migránsok a *fiatalabbak* között találhatóak. A fiatalok migrációjánál speciális ok lehet a kalandvágy, jellemző az érvényesülési lehetőség keresése, de a perspektívatlanság is.

A nyugati emigráció

A politikai rendszerváltás után, annak természetéből logikus módon következően alapvetően megváltozott a magyar kormányzat viszonya a *nyugatra vándorolt magyarokhoz*, illetve a nyugati emigráció szervezeteihez. Jellemző, hogy az új politikai elitbe számos a II. világháború után, illetve 1956-ban kivándorolt magyar személyiség bekerült.

A közép- és kelet-európai országok rendszer-változásának, a válságokkal, konfliktusokkal terhes átmeneti szakasznak jellegzetes velejárója a *nacionalizmusok* felerősödése, agresszívvé válása. Ez is motiválja a magyar kormányzat megkülönböztetett figyelmét a *Magyarok Világszövetsége* tevékenysége iránt. A különböző politikai hátsó gondolatok mellett, illetve azok ellenére az elmúlt fél évtizedben vitathatatlanul intenzívebbé, nyílttá váltak a kulturális, tudományos és emberi kapcsolatok Magyarország és a magyar emigráció között.

Megkülönböztetett jelentősége van a Magyarországról kivándorolt vállalkozók beruházásainak. Egyes becslések szerint az elmúlt három évben a Magyarországra beáramlott tőke közel fele kapcsolatba hozható emigráns magyarokkal.

Magyarázattal szolgálhat mindez arra is, hogy a mai politikai viták egyik megkülönböztetett témája — természetesen nem partikuláris politikai érdekek nélkül — az, hogy ki kapjon szavazati jogot a kivándoroltak, az emigráció tagjai közül.

Miért nincs tömeges kivándorlás?

Meglehetősen leegyszerűsítő, s alighanem hamis az a nyugati szerzők által többször képviselt felfogás (pl. *Morokvasic, Tinguy, 1992*) mely a magyarok nyugodtabb, helyben maradó természetét hangsúlyozza. Nem lehet helyes a magyarázat már csak azért sem, mert — mint láttuk a történeti

áttekintésben — ha az itthoni körülmények és a külföldi lehetőségek úgy hozták, meglehetősen nagy tömegek keltek innen útra.

A korlátozottabb mértékű kivándorlás okait tudományos alapossággal nem tudjuk magyarázni, néhány tényező azonban felsorolható, mely nagy valószínűséggel hozzájárul a folyamatok eltérő alakulásához. Ilyenek:

- *jobb információk, realizmus, a korlátozott esélyek ismerete,*
- *elviselhető életszínvonal,*
- *nagyobb fokú stabilitás,*
- *a személyes, rokoni kapcsolatok kisebb jelentősége, lazább volta* (bár a nyugati magyar emigráció gazdaságilag talán erősebb mint a lengyel, a személyes kapcsolatok jelentősége nem oly nagy),
- *korábbi nyitottság, kivándorlási lehetőségek* (a népesség mobilabb része már korábban elment, ha nagyon akart). Romániában eddig erre egyáltalán nem volt mód, teljesen be voltak zárva, s most nyíltak csak ki a szelepek.

A magyarok általában tudják, mire számíthatnak. A nagyobb nyitottság, a turistautak lehetővé válása a 60-as évek végétől s különösen a legutóbbi évtizedben lehetővé tették, hogy feltérképezzék a terepet. Még a korábbi években is az illegálisan távozók (kint maradók) többsége legális turistautak során készítette elő kintlétét. Az itthoni még elviselhető életszínvonal, viszonylagos stabilitás s a kinti körülmények ismerete miatt csak akkor indulnak útnak, ha van biztos fogadó. Egy magyar esetenként a migrációval többet veszíthet, mint nyerhet. Túl nagy a kockázat, amit a többség nem tart érdemesnek vállalni.

Kivételes helyzetben van néhány speciális réteg, ahol reális az esély néhány év nyugati tartózkodásra. Beletartozik ez egy mai fiatal értelmiségi életút elképzeléseibe, de tényleges döntési helyzetet jelenthet mondjuk a "jobb" prostituáltak vagy a bűnözők számára is.

A Magyarországról történő kivándorlás mindennek ellenére természetesen egyáltalán nem elhanyagolható. Sőt a mellékelt 1. és 3. tábla összehasonlításából az adódik, hogy a be- és kivándorlók számának nagyságrendje azonos. Mégis a kivándorlás — úgy tűnik — jobban szabályozott, előkészített jellege, a résztvevők magasabb képzettsége miatt kevésbé *feltűnő*. Valószínűsíthető azonban, hogy ha több lehetőség nyílna, nagyobb lenne a migránsok száma.

*1. Az egy évnél hosszabb ideig Magyarországon tartózkodó
külföldi állampolgárok állampolgárság és a belépés éve szerint¹²*

Ország (állam- polgárság)	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	Össze- sen
Szám													
Ausztria	2	11	10	6	27	19	18	67	39	151	107	115	572
Bulgária	30	54	95	75	76	68	68	71	74	78	110	69	868
Csehszlovákia	177	207	232	226	479	299	317	234	175	214	198	177	2935
Egyesült Királyság	1	11	15	13	21	33	27	42	55	88	144	160	610
Egyiptom	12	30	47	14	18	38	69	81	134	104	121	61	729
Görögország	6	5	15	10	16	12	16	20	52	175	242	344	913
Izrael	7	3	3	7	7	6	25	29	41	98	143	167	536
Japán	11	22	26	37	26	17	32	24	51	49	63	106	464
Jemen	26	42	50	40	73	86	114	116	138	102	47	10	844
Jordánia	17	8	7	8	43	113	164	246	147	86	54	35	928
Jugoszlávia	43	67	90	83	97	106	124	418	509	541	410	2841	5329
Kína			3		10	16	12	364	26	56	649	1793	2929
Kuba	28	277	508	502	197	1217	1000	187	62	32	37	32	4079
Lengyel- ország	206	395	1022	589	793	2071	2612	1500	1164	1255	746	175	12518
Líbia	4	120	169	184	110	116	116	65	53	108	76	53	1174
NDK	402	388	439	470	500	461	377	338	250	208			3833
NSZK	29	31	45	166	205	212	211	218	283	401	506	410	2717
Románia	78	78	136	220	668	649	1086	1275	10654	10360	22873	8493	56570
SzírIA	21	23	33	27	48	70	84	88	100	93	133	69	789
Szovjetunió	696	652	615	580	636	749	717	891	1028	908	1292	1616	10380
Szudán	11	23	13	14	16	23	37	59	100	163	109	66	634
Egyesült Államok	12	13	25	33	83	64	70	113	129	167	444	393	1545
Vietnam	61	62	82	87	94	203	165	204	278	773	112	62	2183
Egyéb európai	32	33	76	70	72	63	96	129	144	252	372	389	1728
Egyéb ázsiai	202	211	186	197	264	317	355	382	317	485	581	513	4010
Egyéb amerikai	30	42	58	54	84	77	88	80	65	71	129	115	893
Egyéb afrikai	89	151	124	147	150	164	238	229	167	122	190	96	1887
Egyéb és ismeretlen	24	8	18	30	58	106	73	45	43	57	64	60	586
Összesen	2257	2957	4142	3889	4871	7375	8311	7515	16278	17197	29952	18420	123183

¹²Az adatok azokra a tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárokra vonatkoznak, akik legalább egy évet Magyarországon töltek vagy egy évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kaptak.

2. Az egy éven túl Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok állampolgárság, nem és a belépés éve szerint¹³

Ország (állampolgárság)	1980—1984		1985—1989		1990		1991	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
	Szám							
Ausztria	30	26	241	53	66	41	90	25
Bulgária	185	145	229	130	68	42	43	25
Csehszlovákia	527	794	635	604	78	120	73	104
Egyesült Királyság	30	31	151	93	78	66	90	70
Egyiptom	74	47	315	111	82	29	49	12
Görögország	30	22	188	87	156	86	211	133
Izrael	26	1	145	54	88	55	99	68
Japán	63	59	83	90	34	29	65	41
Jemen	207	24	460	96	42	5	9	1
Jordánia	75	8	720	35	50	4	29	6
Jugoszlávia	227	151	1 380	315	257	153	1 899	942
Kína	10	3	431	43	452	197	1 305	488
Kuba	402	1 110	909	1 589	11	26	14	18
Lengyelország	2 356	639	8 074	528	658	88	118	57
Líbia	550	37	286	172	52	24	35	17
NDK	622	1 575	464	1 170				
NSZK	254	221	714	608	276	230	217	193
Románia	511	667	13 120	10 899	11 633	11 240	4 172	4 321
Szíria	139	13	407	28	115	18	60	9
Szovjetunió	1 057	2 115	1 760	2 530	587	705	730	886
Szudán	68	9	302	80	87	22	47	19
Egyesült Államok	92	74	307	235	2443	201	217	176
Vietnam	322	64	745	877	76	36	39	23
Egyéb európai	154	129	408	275	229	143	234	155
Egyéb ázsiai	838	220	1 374	480	383	198	351	162
Egyéb amerikai	181	87	238	143	73	56	62	53
Egyéb afrikai	615	45	839	100	171	19	80	16
Egyéb és ismeretlen	56	82	168	156	39	25	40	20
Összesen	9 701	8 399	35 093	21 582	16 094	13 858	10 379	8 041

¹³Az adatok azokra a tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárokra vonatkoznak, akik legalább egy évet Magyarországon tölthettek vagy egy évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyt kaptak.

A tábla nem tartalmazza azokat, akiknek a neve nem derült ki a nyilvántartásból.

2. táblázat folytatása

Ország (állampolgárság)	1980—1984		1985—1989		1990		1991	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
	Százalék							
Ausztria	53,6	46,4	82,0	18,0	61,7	38,3	78,3	21,7
Bulgária	56,1	43,9	63,8	36,2	61,8	38,2	62,3	37,7
Csehszlovákia	39,9	60,1	51,3	48,7	39,4	60,6	41,2	58,8
Egyesült Királyság	49,2	50,8	61,6	38,0	54,2	45,8	56,3	43,8
Egyiptom	61,2	38,8	73,9	26,1	76,0	24,0	80,3	19,7
Görögország	57,7	42,3	68,4	31,6	64,5	35,5	61,3	38,7
Izrael	96,3	3,7	72,9	27,1	61,5	38,5	59,3	40,7
Japán	51,5	48,4	48,0	52,0	54,0	46,0	61,3	38,7
Jemen	89,6	10,4	82,7	17,3	89,4	10,5	90,0	10,0
Jordánia	90,4	9,6	95,2	4,6	92,6	7,4	82,9	17,1
Jugoszlávia	59,7	39,7	81,3	18,6	62,7	37,3	66,8	33,2
Kína	76,9	23,1	90,9	9,1	69,6	30,4	72,8	27,2
Kuba	26,5	73,4	36,4	63,6	29,7	70,3	43,8	56,3
Lengyelország	78,7	21,3	93,9	6,1	88,2	11,8	67,4	32,6
Líbia	93,7	6,3	62,4	37,6	68,4	31,6	67,9	32,1
NDK	28,3	71,6	28,4	71,6				
NSZK	53,4	46,4	53,9	45,9	54,5	45,5	52,9	47,1
Románia	43,3	56,5	54,6	45,4	50,9	49,1	49,1	50,9
Szíría	91,4	8,6	93,6	6,4	86,5	13,5	87,0	13,0
Szovjetunió	33,2	66,5	41,0	58,9	45,4	54,5	45,2	54,8
Szudán	88,3	11,7	79,1	20,9	79,8	20,2	71,2	28,8
Egyesült Államok	55,4	44,6	56,5	43,3	54,7	45,3	55,2	44,8
Vietnam	83,4	16,6	45,9	54,0	67,9	32,1	62,9	37,1
Egyéb európai	54,4	45,6	59,6	40,2	61,6	38,4	60,2	39,8
Egyéb ázsiai	79,1	20,8	74,0	25,9	65,9	34,1	68,4	31,6
Egyéb amerikai	67,5	32,5	62,5	37,5	56,6	43,4	53,9	46,1
Egyéb afrikai	93,0	7,0	89,3	10,6	90,0	10,0	83,3	16,7
Egyéb és ismeretlen	40,6	59,4	51,9	48,1	60,9	39,1	66,7	33,3
Összesen	53,5	46,4	61,9	38,1	53,7	46,3	56,3	43,7

3. A Magyarországról kivándorlók száma egyes országokban, a fogadó országok kimutatásai szerint, 1987–1990

Ország	Az adott évben érkezettek							A magyar állampolgárok száma 1990. I. 1-én
	1987		1988		1989		1990	
	bevándorló	menekült	bevándorló	menekült	bevándorló	menekült	bevándorló	
Ausztria	...	4 689	...	2 510	...	354	...	25 000 ¹⁴
Belgium	172	753
Kanada	717	...	1 201	...	1 003	...	805	...
Csehszlovákia	39	...	55	...	44	...	45	...
Dánia	33	...	39	...	69	...	93	294
Finnország	49	...	40	129	308
Franciaország	53	102	66	58	124	96	97	3 750
NDK	13 424
NSZK	8 938	1 585	12 966	1996	15 372	1 583	16 754	31 627
"népi német"	4 400	...	3 815	...	3 757
Görögország	887
Izland	5	...	7	5	17
Írország
Olaszország	1 151
Liechtenstein	7
Luxemburg	44
Málta
Hollandia	129	...	206	...	321	...	345	1 037
Norvégia	36	...	40	233
Lengyelország	14	...	30	...	10	...	12	...
Portugália	37
Románia	162	...
Spanyolország	700
Svédország	390	...	507	...	713	...	567	3 155
Svájc	298	...	351	...	413	...	445	4 736
Törökország
Szovjetunió	17	...	4	...
Nagy-Britannia	314	3 000
USA	641	...	701	...	844	...	945	...
Jugoszlávia	1	2
Ausztrália	100	...	130	...	110	...	140	...
Új-Zéland	11	...	15	...	8	...	7	...
Együtt	15 818	6 376	20 129	4 664	22 843	2 043	21 085	90 160
Total	22 194	...	24 793	...	24 885	...	21 085	...

Forrás:

- Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottság: Long term migration among member countries of the ECE and selected other countries and areas.
- Recent demographic developments in Europe 1991; Európa Tanács.
- *Jean-Claude Chesnais*: Migration from Eastern to Western Europe; Európa Tanács.
- *M. Poulain*: Recent trends in stocks and flows of migrants in the member states of the Council of Europe, Európa Tanács, 1993.
- *D.A. Colemann*: The world on the Move? International Migration in 1992. ENSZ Európai Gazdasági Bizottság, 1992.

¹⁴ A minimális létszám nagyvonalú becslése a kiadott munkavállalási engedélyek (kb. 10 000), a Bécsben nyilvántartott magyar állampolgárok száma (1990-ben 5900, 1992. I. 1-én 6600 személy) és az eltartottak becsült aránya alapján.

IRODALOM

- A tudományos kutatók tömeges kivándorlásának megelőzése. Az MTA jelentése, Magyar Tudomány, 1991. No. 6.
- Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai. KSH, Budapest, 1957.
- Bibó I.*: Válogatott tanulmányok II. A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. Budapest, 1988.
- Brym, R.*: The emigration potential of Czechoslovakia, Hungary and Russia. *International Sociology*, Vol.7 No. 4, 1992, pp. 387—395.
- Dövényi Z.* — *Vukovich G.*: Hungary and international migration. Working paper. Budapest, 1993.
- Győrffy Gy.*: István király és műve. Gondolat, Budapest, 1983.
- Juhász J.*: A nemzetközi vándormozgalom statisztikai megfigyelésének problémái. *Statisztikai Szemle*, 1994/2. pp. 154—164.
- Kovács Z.*: Nationalism and ethnic tensions in Eastern Europe. *Geographic Review*, 4. 4. 1991. pp. 37—41.
- Közvéleménykutatás a kivándorlásról: A magyarok maradni akarnak. A Szonda Ipsos által végzett közvéleménykutatás. Népszabadság, 1991. VI.21.
- Lévai I.*: Nemzetközi migrációs modellek. Főbb típusok és trendek. In: *Tamás P.* — *Inotai A.* (szerk.): Új exodus. Budapest, 1993.
- Morokvasic, M.* — *Tinguy, A.*: Az Új migrációs térség. *Európai Szemle*, No.3. 1992.
- Nagy B.*: The refugee situation in Hungary; where now?. Paper presented at the First European Regional ILA Conference, Budapest, 1993.
- Puskás J.*: Hungarian migration patterns, 1880—1930: From macro analysis to micro analysis. In: *Migration across time and nations*. New York, 1986. pp. 231—254.
- Sík E.*: A menekültekkel kapcsolatos előítéletesség növekedésének elkerülhetetlensége a mai Magyarországon. In: *Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók*. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest, 1992.
- Sík E.*: Kivándorlási szándékok. Az 1993. évi háztartási panel vizsgálat eredményei. TÁRKI, 1993.
- Sík E.*: Útkeresők. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest, 1993.
- Szőke L.*: Hungarian perspectives on emigration and immigration in the new European architecture. *International Migration Review*, 26 (1992) 2, pp. 305—323.
- Tamás P.*: A kutató értelmiség kivándorlási esélyei és stratégiája. In: *Tamás P.* — *Inotai A.* (szerk.): Új exodus. Budapest, 1993.
- Tóth J.*: A politikai migrácótól a migrációs politikáig. *Mozgó Világ*, 1991. No. 11.
- Závecz T.*: Csökkenő rokonszenv. In: *Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók*. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest, 1992.
- Zirkuli P.*: Izgalmas ország.
- Zolnai I.*: Fény és árnyék a középkori Magyarországon. Budapest, 1983.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Vándorláspolitiká

INTERNATIONAL MIGRATION IN HUNGARY

Summary

Following the radical political and social changes in Eastern Europe, the extent and character of population movements into and over the Hungarian territory changed.

The lifting of travel restrictions in the surrounding countries and the economic, political, social and ethnic situation resulted in large outflows from citizens of these countries. As a result of this Hungary became a transit country to the West, and also — partly because of the restrictive policies of the Western European countries — a destination country for immigrants. The immigration in the previous 3—4 years became a significant — and often very visible — social, economic, political problem for the Hungarian society.

To understand better these problems the detailed knowledge of the present situation and the analysis of the historical experience are both necessary.

The first part of the paper gives a short overview of the migration movement of the past centuries and those historical events, which might influence the present migration processes and give a special content to it.

The second part concentrates on the latest events. Using the existing statistical data shows the main trends, the types and characteristics of migrants and reflects some policy implications as well as the possible reasons of the opinions and behaviour of the public.